

TÁRSASÁGI HÍREK

KOMLÓS ALADÁR
1892–1980

Halálhírére a képek sora rajzik föl bennem, beszélgetéseink és vitáink, irodalomtörténeti vándorgyűlésekre való közös utazásaink emléke. Látom könyvet kölcsönözni (anno 1949) íróasztalomnál a Széchényi Könyvtárban, hallom, amint az Arany János-emlékülés megnyitásán (anno. 1967) Nagykorös főterén százakkal együtt éneklí a Himnuszt, fülembé csendül Cicerótól vett jelmondata – precíz latin-tanári kiejtéssel persze – a helyes vitamódszerről: „Suaviter in modo, fortiter in re.” Igen, ez volt Komlós Aladár, a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára, az ELTE sajnós rövid időre megbízott docense, akit 1956-ban az irodalomtudományok doktorává avattak, aki Állami-díjat kapott, s aki később (1962–1970) elnökként vezette a Magyar Irodalomtörténeti Társaságot, hogy dísze és tiszteleti elnöke legyen annak pályája utolsó évtizedében.

Keresem, kutatom, van-e valami közös az emlékezetem őrizte félszáznyi filmkockában? Visszatérő vonás Komlós Aladár mindig kíváncsi szembenállása a világ dolgaival. A szűkebb szakma eseményeiről nyolc évtizeddel a vállán éppúgy tudni akart, mint a középiskolai magyartanításról, színházi bemutatókról, szülővárosáról, Losoncról vagy a romániai magyarokról. Sohasem kellett volna szégyenkeznie megfogalmazásai miatt, ha holmi modern Eckermann diáriumot vezet a beszélgetéseinkről. Mindig világosan s választékosan fejezte ki magát, már-már szokatlanul kerülve a köreinkben oly szokásos hígabb vice-lődést, divatszóhalmozást. Az ő esetében nem véletlennek bizonyult ez, ellenkezőleg, ez is tanúsította igényességét, szigorú mércéjét másokkal, de elsősorban önmagával szemben.

Mert Komlós Aladár moralista volt, ez a harmadik momentum, amely minduntalan kitűnik a róla készült pillanatfölvételekből. Föltette életét a kemény munka, föltétlen igazmondás meg a közéleti bátorság hármasságára – s önmagának éppoly kevésbé bocsátotta meg ez alapelvek megsértését, mint másoknak. Olvasói emlékezhetnek ifjúkori támadására a hédonistának vélt Bródy Sándor ellen, azt pedig magam is

tanusíthatom, mennyire megvetette Jókai puhaságát, Ady jellemezte „szimatos okosságát”. A csapongó impresszionistákkal, tekintélyre sandító hivatalnok lelkekkel szemben Komlós Aladár magasra emelte a puritánság, rettenthetetlen igazmondás képviselőit. Nemhiába nőtt szívéhez a dacos és üldözött Vajda János, s voltaképpen Gyulai Pálban is megbecsülte az önmagához való rendíthetetlen hűséget. Öregkori (1977-i) önéletrajzi vázlatában egy pillanatra maga is elcsodálkozott azon, mekkora fellobbanásokra volt képes alapjában véve nyugodt, tudóshoz illő vérmérséklete: „Mennyi összeütközés! Nem is illik ennyi egy irodalomtörténészhez. De hát nekem nem irodalomtörténészek voltak az ideáljaim, hanem Ady, Babits, Bodor, Móricz, a fiatal Szabó Dezső, akik a szabad véleménynyilvánítás hőseiként minduntalan szembe kerültek a hatalommal.” Igen, mert és tudott lényegbevágó igazságokat mondani Hóman Bálintnak, szlovákiai és magyar nacionalistáknak vagy a személyi kultusz művelődés-politikusainak.

Harcosságának, szókimondásának súlyos aranyfedezetét senki sem tagadhatja: átfogó látás, finom irodalmi érzékenység, roppant anyag-tudás volt az övé. Őrizte magában egykori életformáit, a költőét meg a kritikusét, s ez mindenkor távoltartotta tőle a személytelen szürkeséget, szaktudományunk egyik fő veszélyét. A nyilas rémuralom alatt szét-hurcolták könyvtárát, elpusztult kéziratának, főljegyzéseinek jelentős része. Hihetetlen munkakedvvel vágott új utat magának – ha eddig inkább poétának, műbírólnak esszéistának és regényírónak ismerték, most föltette életét az irodalomtörténetírásra. Tudósi életművének legmaradandóbb része negyedszázad gyümölcse: 1947-ben jelent meg az *Irodalmunk társadalmi háttere*, 1972-ben örömmel olvashattuk *Vereckétől Dévényig* című gondolatébresztő nagy tanulmányát a századvég és századforduló hazai művelődési mozgalmairól. A rákövetkező nyolc év az összegezés jegyében telt: elméleti írásainak (*Költészet és bírálat* 1973.) kritikusai termésének (*Kritikus számadás* 1977.) összegyűjtése mellett tervezte íróbarátaival folytatott levelezésének kiadását is. Utolsó, kórházi ágyhoz kötött hónapjaiban kedvenc időtöltése volt a levelek jegyzetelése, a tollat csak elhatalmasodó betegsége ütötte ki kezéből.

Komlós Aladárnak – sok kiváló képessége mellett – volt egy számomra különösen emlékezetes tulajdonsága: ragyogó világossággal, közérthetően írt bonyolult kérdésekről, sok előismeretet igénylő témákról. Ilyen lebilincselő egyszerűséggel fogalmazta meg az egész életművét átható esztétikai krédót, „[. . .] s a szépség sosem üres formák játékát, ügyességet jelentett nekem, hanem emberi értékeket: pszichológiai és társadalmi igazságot, lélektani mélységet [. . .] Széptani igényem voltaképp emberideálom esztétikai terminológiára fordítása

volt. A jó verselés, a szerkezet öröme stb. mind csak a műben megnyilatkozó ember szuggesztívebbé tételére szolgál. Azt megkövetelhetem, hogy a mű gazdagítsa az olvasó életét [...]” Ez a mélyen átélt humanista hit vallás a legfőbb biztosítéka Komlós Aladár munkássága tartós továbbélésének!

NAGY MIKLÓS

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Marton Andor

**A kézirat nyomdába érkezett: 1980. júl. 4. – Terjedelem: 12,2 (A/5) ív
80.8514 Akadémiai Nyomda, Budapest – Felelős vezető: Bernát György**